

Kap 37 : Prins, sjöofficer & ungar (I) (1829-1857).

Oscar Fredrik, hertig av Östergötland, prins av Sverige-Norge, senare känd som Oscar II, föddes på Stockholms slott den 21 januari 1829 kl 00:15 som son till kronprinsparet Oscar (I) av Sverige-Norge (1799-1859) & Josefina av Leuchtenberg (1807-1876). Som 3:e i ordningen av fyra bröder förväntade sig aldrig Oscar att bli kung men ödet ville annorlunda. Han döptes den 29 januari i det som senare kallades Vita havet och det hölls en mängd tal – omväxlande hyllningar från stånden & tacktal från kung Carl Johan & kronprins Oscar. I brist på kunglig släkt fick han riksdagsledamöterna till faddrar. (Hans mor var nämligen inte prinsessa av börd utan hade fått titeln vid födseln som ett ynnestbevis av kejsar Napoleon.) Carl Johan betonade att han valt andranamnet Fredrik efter Karl XIII:s yngste bror Adolf Fredrik (1750-1803) och att Oscar fått samma hertigtitel som denne. Vid tillfället avlossades 128 kanonskott.

Dagen efter dopet infann sig en riksdagsdeputation östgötingar med höga förväntningar på sin hertig: ”Tidigt skall den unge fursten under sin höga faders ledning och genom dess efterdöme lära sig att hysa aktning för folkets rätt och att det upphöjda rum, han innehafver, är åtföljdt av stora anspråk på höga dygder, vidsträckta kunskaper och ädel själförsakelse.”¹

Det finns sju längre biografier (Linck 1897; Rydfors 1897; Beyer 1901; de Maricourt 1906; Hallgren red. 1908; Hasselgren 1908; Strand red. 1908), 26 kortbiografier (Bergström 1874; SBHL 1876; Starbäck & Bäckström 1885: del 11, ss. 113-335; NFB 1888; de Fontenoy 1892: ss. 431-442; Almén 1893: ss. 206-261; Ström 1897; SBHL 1906; NFB 1914; Böttiger 1918; Boëthius 1925: ss. 1-7,260-273; Lande & Gran 1945: 146-147; Jansen 1949; Nerman m.fl. 1952: ss. 358-360; Hagberg 1953: ss. 196-203; Ohlmarks m.fl. red. 1956: ss. 466-513; Elgklou 1978: ss. 101-106; Nevéus 1992; Elgklou 1995: ss. 133-182; Skott 1996: ss. 71-90; Lagerqvist 1997: ss. 378-397; Liljegren 2004: ss. 106-107; Bratberg 2005 & 2009; Lindqvist 2010: ss. 65-75; Mardal 2015; Norlin 2015: ss. 93-104).

Utöver detta finns nekrologer & minnesord (33 minnestal 1907/08; tre rikstidningar 1907-12-09). Oscar förekommer också i brev, dagböcker & minnen (De Geer 1892; Dardel 1911; Edholm 1919; De Geer 1926 & 1929; Lindorm 1936; Lewenhaupt 1939; af Edholm 1944). Eftersom Oscars 25-årsjubileum på tronen 1897, hans guldröllop 1907 & hans död samma år låg så nära i tid är det i stort sett samma information som traderas vid dessa tillfällen. Speciallitteraturen om hans kulturella & vetenskapliga intressen och hans politik redovisas i sitt sammanhang.

Jag börjar med att sammanfatta de längre biografierna & bygger på med ytterligare information. Fokus ligger på Oscars sociala & intellektuella utveckling, hans inställning till ämbetet & hans politiska metoder. Unionens öde behandlas ytterligt summariskt. Riksdagspolitiken inte alls.

Oscar konfirmerades 1844, avlade sjöofficersexamen 1845, blev myndig 1847, gift 1857, kronprins 1859, kung 1872 och avled den 8 december 1907. Detta kapitel om hans barn-, ungdoms- & ungarstid sträcker sig fram till sommaren 1857.

*

¹ Rydfors 1897: ss. 6-7.

Oscar hade fram till 1844 samma uppväxt som sina två äldre bröder Karl (1826-1872) & Gustaf (1827-1852). Hans skolgång började vt 1835. Huvudlärare var C J Boström (1797-1866; anställd 1833-1837) och F F Carlsson (1811-1887; anställd 1837-1846). Boströms & Carlssons pedagogik beskrivs i Karls biografi. Eftersom kursplanen var anpassad till de två äldre bröderna hade Oscar rimligen inte samma utbyte av undervisningen som de men förefaller ha klarat sig bra ändå. Beskrivningarna av Oscar skiljer sig. Som liten var han livlig utom i officiella sammanhang då han höll låg profil. Enligt Carlsson var han envis, frågvis och ganska så irriterande.² Enligt andra lärare var han omväxlande störig & manipulativ. Första lektionen med sin norske lärare Otto Aubert ville han t ex bli tilltalad prins Oscar, inte Oscar enbart, vilket denne tog ur honom med handkraft. Oscar bytte då taktik, kastade sig om halsen på Aubert när denne gjorde något som tilltalade honom och tackade på det mest insmickrande sätt.³

Carlsson införde uppsatsskrivning som pedagogisk metod. Förmodligen är det därför som Oscar redan i 13-årsåldern var en driven stilist med en detaljrik och målade stil. Han hade musiköra och han & Gustaf undervisades av tonsättaren Adolf Fredrik Lindblad (1801-1878) enligt Logiermetoden som gick ut på att eleverna tävlade med varandra på varsitt piano, i deras fall på varsin orgel, kombinerat med harmonilära. Senare i livet både komponerade han & skrev lyrik. Som tonåring var Oscar lång, mager, med anlag för ”höftsjuka”, reserverad till sättet & påfallande trött. Det senare tolkades som en effekt av den krävande undervisningen. Den 15 maj 1844 konfirmerades han i slottskapellet av ärkebiskopen. Hans religiösa tro är föga känd men den var inte på något sätt dogmatisk. Han anses liksom sin lärare Boström ha trott på en personlig Gud, förnekat helvetesläran och ansett att nåden kunde förtjänas redan i jordelivet.

Ht 1844 började Karl & Gustaf på Uppsala universitet och Oscar handledes de sista 1.5 åren av docenten i estetik Gustaf Reinhold Rabe (1813-1870). Rabe hade doktorerat på romersk vältalighet och hade ett djupgående inflytande på Oscars intellektuella utveckling. Den 5 februari 1846 avlade han studentexamen inför ecklesiastikminister Silfverstolpe, t f norske statsministern i Stockholm Krogh, Uppsalaprofessorerna Sellén & Winqvist och sina lärare Rabe & Carlsson. Eftersom han redan blivit förhörd i matematik under sin sjöofficersexamen slapp han undan med att förhöras i latin, historia, geografi & statistik. Därefter tillbringade han två månader i Uppsala tillsammans med bröderna. Han återkom ht 1847, ht 1848 & vt 1850 i sällskap med brodern Gustaf. Det var många avbrott. Effektiva studietiden förefaller ha varit två terminer.

I Uppsala lyssnade Oscar på föreläsningar i litteraturhistoria (Atterbom), latinska författare (Sellén), pfalziska tidevarvet (Carlson), svenska statsförfattningens utveckling (Winqvist), kammerallagfarenhet (Juel), vissa delar av kriminal- och civillagen (Boëthius) & allmän kultur (Hwasser). Dessutom fick han enskild undervisning i filosofi (Boström), estetik (Atterbom), italienska (Böttiger), allmän lagfarenhet (Boëthius) & matematik (Malmsten). Oscar förde noggranna anteckningar – särskilt intresserade han sig för Carlsons föreläsningar om de pfalziska krigarkungarna. Han besökte vetenskaps societetens sammankomster där han var 1:e hedersledamot och han ägnade sig åt författande. Med ett sådant schema var det föga studentliv men han umgicks i ämbetsmannakretsarna. Att Oscar isolerade sig har också förklarats med de politiska stämningarna: ”Studentmöten och skandinavismen hade bibragt den akademiska ungdomen en högre föreställning om sin vikt än den rimligen ägde; därpå kom tyskarnas inbrott i Danmark och gaf vederbörande lust för aktiv politik. Måttet rågades af

² Petersson 1990.

³ Hadenius & Nevéus 1960: s. 12.

revolutionsåret 1848 med dess folkrya. Hvarje uppror på kontinenten med ty följande regementsförändring hälsades af den omogna ungdomen som en ny tid af frihet och lycka.”⁴ Det finns en uppgift om att Oscar 1848 trots att han formellt studerade på Uppsala universitet av den anledningen inte vistades i staden.

»Han var» - heter det i en skildring från denna tid [1846/47] - »mer än vanligt dansant och flitig vid baler, supéer, soaréer, dinéer, dejeunéer i den högsta och höga societeten».⁵

Däremot tycks Oscar inte alls varit road av jakt, ridsport, ”herrgårdsliv” eller annat i den vägen. Han var sällskapsmänniska & bokmal i svensk universitetstradition. Soaréerna var sångaftnar där alla förutsattes bidra. Oscar tog 1848 undervisning av 1:e hovsångaren Isak Albert Berg (1803-1886). Han var långt upp i åren en stark & tonsäker tenor.

*

1832 skrevs Oscar in som volontär vid Livgardet till häst men fick sin militära utbildning i marinen. Det framgår inte om han tjatat sig till det eller om fadern velat sprida sönerna mellan vapenslagen. Även Oscars yngre bror August fick sin militära utbildning inom marinen. Oscars sjöstudier leddes av kaptenen i norska marinen Wolfgang Wentzel Haffner (1806-1882) som även var brödernas matematiklärare. Oscar fick extra undervisning i allt som hör sjöofficersyrket till – sfärisk geometri, vapenlära & annat. Sommaren 1839 var han extrakadett på fregatten Göteborg under en 14 dagars introduktionsresa Dalarö-Visby-Karlskrona och tillbaka tillsammans med sin far. Sommaren 1840 var han sjöbeväring i Stockholms skärgård på chefsfartyget Hulda. Schemat omfattade navigation, målskjutning & bombkastning med avbrott för lek, fiske & smultronplockning. 1842 var det däremot allvar. Oscar embarerade Göteborg på den norska kadettkorvetten Örnen för övningar i Kattegatt & Östersjön. Han var halv sjuk, sjösjuk, hade nattvakt och stod vid relingen och spydde. Omgivningen påstod dock att han trivdes. 1843 var det en liknande tjänstgöring i Nordsjön på fregatten af Chapman, en egenartad blandning av kanonexercis, manöverkonst, studier, dans- & sångaftnar. Första dagen ramlade en sjöman ned från riggen och slog ihjäl sig.

Så länge de var till sjöss behandlades Oscar (nästan) som vilken kadett som helst. Hamnbesöken var en annan historia. Han välkomnades av officiella deputationer och det anordnades festligheter. Eftersom det var omöjligt att upprätthålla inkognito gjorde Oscar inget sådant försök utan bar serafimerkraschan till kadettuniformen, bjöd notabiliteterna på middag i officersmässen & tog emot landkrabbornas hyllning av hans person.⁶ 1844 följde han som 5:e klassens kadett med fregatten Josephine på en expedition till Gibraltar & Tanger. Någon vanlig kadett var han inte här heller utan både betedde sig & behandlades vid besöken enligt sin rang: Tackade för uppmärksamheten, berömde gästfartygets goda kondition, o s v. Han hade sin kavaljer Johan Gabriel Eketrä (1808-1889) med sig som hjälp i fall det behövdes.

Den 18 & 19 juni 1845 examinerades han för sjöofficersexamen av en kommission ledd av chefen för sjöförsvarsdepartementet friherre Carl August Gyllengranat & norske statsministern Fredrik Due. Kommissionens utlåtande var att Oscar ”hafva med redighet och bestämdhet besvarat de framställda frågorna, hafva inhämtat en både säker och fullständig

⁴ Linck 1897: ss. 33-34.

⁵ Hasselgren 1908: s. 74.

⁶ ”De unga prinsarne”. Aftonbladet, 1843-08-24, s. 2; Aftonbladet, 1843-09-01, s. 3.

kännedom om sjövetenskapernas alla delar samt genom sina ådagalagda berömliga och grundliga kunskaper äga full kompetens till sjöofficer.”⁷ Den 19 juli utnämndes han till sekundlöjtnant i svenska & norska marinen och underlöjtnant vid 1:a livgrenadjärregementet (14). Det fanns en debatt om hans kompetens. Som kadett hade Oscar haft en tendens att hoppa över den del av tjänstgöringen som inte roade honom och det hade varit väl mycket representation i hamnarna. ”Det var *prinsen* som gick till sjöss, inte *kadetten*.” Det fanns en oro bland sjöbefälen att det skulle fortsätta. Fick han en hög befälspost senare i livet var det inte säkert att han skulle kunna sköta den.⁸

Efter utnämningen var han plutonchef under en manöver och ”fartygschef” i skärgårdsflottan över kanonjollen Valhall. Året därpå den 4 juni 1846 hade han sjötjänst som premiärlöjtnant på fregatten Eugénie & löjtnant i 1:a livgrenadjärregementet. Fregatten ingick i en svensk-norsk övningseskader som under tre månader övade kryssning i Östersjön. Oscar besökte även hovet i Petersburg där Nikolaj I:s äldsta dotter gift sig. Den 11 oktober fortsatte Eugénie på en långresa till Medelhavet och var inte tillbaka förrän den 23 juni 1847. Oscars betjänt skrev en dagbok om resan som senare publicerades⁹. Rutten var Köpenhamn-Gibraltar-Pireus-Atén-Smyrna-Alexandria-Kairo-Neapel-Rom-Pisa-Forens-Genua-Toulon-Portsmouth-London och tillbaka. Någon sjötjänst var det inte fråga om men en bildningsresa. Oscar & hans följe turistade, besåg pyramiderna, festade och gjorde artighetsvisiter hos kungliga och andra. En sådan visit hos påven blev mycket omtalad:

Being on a visit to Rome, he made arrangements for an interview with the Pope. He was received at the Vatican with all the pomp and ceremony in the case of visits from reigning monarchs. As he approached the Throne Room the venerable Pontiff came to meet him and extended his hand in greeting.

A Catholic Monarch would have bent his knee and kissed the proffered hand; Protestant Royalties who had previously visited him had bowed low before him. King Oscar, however, who is about six feet four inches in height, entered with head erect, seized hold of the Holy Father's hand, shook it heartily, and then, stooping down, threw his arms around the fragile form of the Pope and imprinted three sounding kisses on his withered cheeks, just in the same manner as he is accustomed to do when visiting brother monarchs, whose sovereignty is of a temporal instead of spiritual nature.

The horror of the prelates and courtiers in attendance on the Pontiff can be more easily imagined than described. The Pope himself, however, was much amused and took a great fancy to this Anak [stovuxen] of European monarchs.¹⁰

Händelsen är odaterad – den kan även ha ägt rum under hans besök 1888 – och möjligen är historien apokryfisk. Den är dock vad man kan vänta sig av en 18-årig prins på grönbete. Den officiella litteraturen tonar konsekvent ned Oscars mera uppspelta sida.

Efter hemkomsten utnämndes Oscar till kaptenlöjtnant i flottan & kapten i armén (1847). Ytterligare utnämningar var till kapten-major (1850), kommendörkapten-överstelöjtnant (1853), kommendör-överste (1855), konteramiral-generalmajor (1856), chef för

⁷ Linck 1897: s. 18.

⁸ Najaden, 1846-04-21; Dagligt Allenda 1846-04-?; Aftonbladet, 1846-05-02.

⁹ H-n red. 1869.

¹⁰ de Fontenoy 1892: ss. 433-435; Ström 1908: s. 388.

livgardesbrigaden (1857) & vice amiral-generallöjtnant (1858). Den officiella litteraturen om Oscar lovordar hans kompetens men är svår att bedöma. Som sjöofficer var han boklärd snarare än praktiker.

1848-1856 tjänstgjorde Oscar 3-6 månader varje år i marinen: sjötjänst sommarhalvåret, representation i hamnarna & kommittéarbete vinterhalvåret. 1848 var han tre månader på Eugénie och tjänstgjorde även vid Skeppsholmens örlogsstation. 1849 förde han befäl över den svenska briggen Nordenskjöld, 1850 över norska korvetten Nordstjernen. 1849/54 var han ledamot i tre kommittéer rörande Stockholms örlogsstation, skärgårdsflottan och sjöofficersutbildningen. 1851 förde han befäl över den svenska korvetten Lagerbjelke. 1852 var han under en manöver eskaderchef för en bataljon kanonjollar, 1853 & 1854 flaggkapten (stabschef) för en eskader på fyra svenska & två norska örlogsskepp under amiral von Krusenstjerna, 1854 även en period chef över en ångbåtseskader. 1855 förde han befäl över delar av skärgårdsflottan. 1856 gästade han Frankrike & England, signatärmakterna för ”Novembertraktatet” – ett av Krimkriget föranlett försvarsförbund mot ett ryskt anfall på Sverige-Norge. Efteråt fortsatte Oscar inkognito till Frankrike, England, Holland & Tyskland i ett äktenskapsärende som året därpå fullbordades.

Under Oscars regeringstid fanns rykten om planer 1848-1853 att han skulle adopteras av danske kungen Fredrik VII för att i skandinavistisk anda samla Sverige-Norge-Danmark under samma krona. Om så var fallet föll förslaget 1853 i och med den danska tronföljdslagen som i enlighet med Londontraktatet av 1852 gjorde prins Kristian (IX) (1818-1906) till dansk tronföljare. Ytterligare rykten påstod att det varit Oscars bror Karl som lagt hinder i vägen.¹¹ Han skall även ha erbjudits Grekland (1862), Polen (1863) och Spanien (1870). Inget har kunnat bekräftas.

Oscars 3:e-plats i tronföljden ändrades genom brodern Gustafs död 1852 & brorsonen Carl Oscars död 1854 till en 2:a-plats. Hösten 1857 var fadern Oscar I:s hälsa så dålig att han de facto abdikerade. 1859 blev Karl (XV) kung & Oscar (II) kronprins.

*

Oscar skrev prinstiden marin fack- & debattlitteratur: Hans första artikel var om slaget i Eckenförde fjord den 5 april 1849 (1849). Senare artiklar var om Skärgårdsflottans debarkeringstrupper (1849), en kritik av Balzar von Platens skärgårdsflotta (1851) & ett förslag till exercisreglemente för norska marinens landstigningstrupper (1855). Oscar stödde tanken på en slagkraftig högsjöflotta snarare än ett skärgårdsförsvar men uttalade sig aldrig officiellt i debatten. I stället publicerade han inlägg genom bulvaner och utövade ett privat inflytande inom familjen. Oscar behärskade i varierande grad danska, norska, latin, tyska, franska, engelska, italienska och spanska. Fadern tog gärna hjälp av Oscar i sitt kansli där dennes språkkunskaper kom väl till pass. Fadern var ofta i Norge och Oscar följde med.

I början av 1856/1857 blev Oscars aktivism både en press-, riksdags- & regeringsfråga. Han anklagades för att ha överskridit sina befogenheter: T ex för sin kritik av disciplinproblemen vid Karlskrona örlogsbas, för att ha försökt förhindra brodern Karls utnämning till vicekung av Norge för att själv få den posten och för att ha försökt påverka konstitutionsutskottet i ”prinsregentfrågan”. Detta med Norge verkar ha varit ett försök att få ett eget ansvarsområde. Även hans blivande ”svärföräldrar” (fursteparet av Nassau) var angelägna om att han skulle få en riktig tjänst så att brorsdottern inte blev bortgift med ”en furstlig dagdrivare”. Det

¹¹ Hasselgren 1908: ss. 59-60.

utarbetades därför ett förslag om en post åt honom – generalbefälhavare över flottan – liknande den över armén men vid det laget var kritiken mot Oscar så hård att det fick vara.¹² Han utmålades både som ”en feg och oduglig sjöofficer, en egoistisk och kallt beräknande människa” & en intrigmakare.

Det var också konflikter kring Oscars apanage. Detta borde enligt vissa ges till kungen som en klumpsumma och han i sin tur dela ut det som ett underhåll till barn och övriga släktingar. Det skulle göra det lättare för riksdagen att pruta. Invändningen mot det var att prinsarna då skulle lyda under kungen, inte riksdagen. Oscar fick därför ett personligt apanage även om det ansågs väl högt. Hade han verkligen behov av ett eget palats & ett eget hov?¹³

Oscar drog sig därefter tillbaka till privatlivet och ägnade sig åt familjen, krigsvetenskapen & konsten. Det finns ett memoarutkast från 1871 där han bittert klagat över vad han blivit utsatt för.¹⁴

¹² Aftonbladet, 1857-05-15.

¹³ Aftonbladet, 1856-11-04; 1856-11-24; 1857-02-19; 1857-02-28; 1857-03-12; 1857-03-26; 1847-04-03.

¹⁴ Michanek 1979: ss. 42-45.